

Türkiye’de Barış Gönüllüleri Programına Bir Bakış: 1961-1970

Ali ERKEN¹

Öz

Bu makale Türkiye’de uygulanan Barış Gönüllüleri Programı özelinde Amerika’nın 1945 sonrası dış siyasetini anlama çabasına bir katkı sunmayı amaçlar. Otobiyografik anlatılara ve John F. Kennedy Başkanlık Kütüphanesinde bulunan Barış Gönüllüleri arşivinde yapılan araştırmaya dayanan çalışma Türkiye’deki program ve gönüllüler üzerine yeni veriler sunar. Makalenin ilk bölümünde Soğuk Savaş dönemi Amerikan dış siyasetindeki yumuşak güç araçları ve Barış Gönüllüleri Programı (Peace Corps Volunteers Program) incelenecektir. İkinci bölüm barış gönüllüsü gençlerin Türkiye’deki faaliyetlerini ele almaktadır. 1960 sonrasında Amerika’nın geliştirdiği yeni bir dış politika aracı olan Barış Gönülleri Programı kapsamında 1961 ila 1970 senesi arasında 1200’ün üzerinde genç Türkiye’ye görev yapmaya gelmiştir. Ağırıklı olarak eğitim, hizmet, altyapı alanlarında çalışan ve birbirinden farklı tecrübeler edinen gönüllüler Türkiye üzerine önemli bir bilgi ve tecrübe birikimine sahip olmuştur. Bu tecrübe ve birikim Barış Gönüllüleri Programının temel hedefleri dâhilinde değerlendirildiğinde Türk-Amerikan ilişkilerine önemli bir ışık tutar.

Anahtar kelimeler: *Türk-Amerikan ilişkileri, Barış Gönüllüleri, 20. yüzyıl tarihi, siyasi tarih.*

¹ Dr, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, ali.erken@marmara.edu.tr

A Perspective on Peace Corps Program in Turkey: 1961-1970

Abstract

This article examines the Peace Corps Program in Turkey within the context of US foreign policy after 1945. Relying on Peace Corps Archive at John F. Kennedy Presidential Library and autobiographical narratives it presents new data on the program and volunteers. The first section examines the tools of smart power US foreign policy and the Peace Corps Program. The second part deals with the activities of volunteers in Turkey. Under the Peace Corps Program nearly 1200 young volunteers came to Turkey. Most of these volunteers worked in the fields of education, service and community development, being familiar with different aspects of Turkish culture and society. Considering the basic goals of Peace Corps Programs this experience has a significant impact on the Turkish-American relations.

Keywords: *Turkish-American relations, Peace Corps, history of 20th century, political history.*

1. Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası global hakimiyet mücadelesi veren Birleşik Devletler siyasi eliti bu rekabette salt askeri ve ekonomik araçların yeterli olmayacağını farkına varmıştı. 1950'lerden itibaren Amerikan beşeri sermayesinin geliştirilmesi ve nitelik kazanmasına yönelik yeni araçları devreye sokmaya başlandı. Bu arayışın bir neticesi olarak 1961 senesinde başlatılan Barış Gönüllüleri programı ile kısa zamanda 10.000'in üzerinde Amerikan gencinin yurtdışında farklı görevlerde tecrübe kazanması sağlandı. Türkiye 1945 sonrası kendisine Batı bloğunda konumlanmış ve ABD ile siyasi, iktisadi ve askeri açılardan oldukça yakın bir ilişki geliştirmişti. Dönem içinde iki ülke arası kültürel yakınlaşma teşvik edildi ve Barış Gönüllüleri programı dâhilinde Amerikalı gönüllü gençlerin Türkiye'de faaliyet göstermesi kabul gördü.

1945 sonrası Amerikan dış siyaseti hakkındaki zengin literatürde Türk-Amerikan ilişkilerine üzerine yapılan çalışmalar da yerini almıştır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak iki ülke arasındaki diplomatik, askeri ve ekonomik ilişkileri incelemektedir.² Bununla beraber son yıllarda kültürel ve beşeri etkileşimler üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır³. İngilizce literatürde Barış Gönüllüleri üzerine yapılan genel ve ülke odaklı çalışmalar bulunsa da Türkiye özelinde herhangi bir çalışma yoktur. Türkiye'deki gönüllüler üzerine yapılan en ciddi çalışma programın işleyişi üzerine detaylı bilgiler sunan Müslim Özbalkan'ın 1970 tarihli araştırmasıdır.⁴ Ezgi Durmaz ve Oktay Akbaş'ın çalışmaları da Türkiye'deki Barış Gönüllüleri Programı hakkında birincil kaynakları okuyucuya sunar.⁵ Öncelikle son yıllarda sayısı artan sözlü kaynaklar ve

² Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge yayınları, İstanbul, 2001; Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (ed.), *Turkish-American Relations: Past, Present and Future*, Routledge, London & New York, 2003; Nasuh Uslu, *The Turkish-American Relationship Between 1947-2003: The History of a Distinctive Alliance*, Nova, New York, 2003; Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, SBF Yayınları, Ankara, 1979; Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk -Amerikan Münasebetleri* (ed.), TTK Yayınları, Ankara, 1991; George Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, MW Books, 1972.

³ Nur Bilge Criss, Selçuk Esenbel, Tony Greenwood, Louis Mazzari, *American Turkish Encounters: Politics and Culture, 1830-1989* (ed.), Cambridge Scholars, Newcastle, 2011; Cangul Ornek ve Çağdaş Güngör, *Turkey in the Cold War: State, Ideology and Culture*, Palgrave, London, 2014.

⁴ Müslim Özbalkan, *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

⁵ Oktay Akbaş, "Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllüleri'nin Dünyada ve Türkiye'deki Çalışmaları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2006, Cilt 4, Sayı 1; Ezgi Durmaz, "Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu'daki Faaliyetleri", (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2013). Yard. Doç. Dr. Zafer Parlak'ın Barış Gönüllüleri hatıratları üzerine hazırladığı

Amerika’da bulunan Barış Gönüllüleri arşivleri yeni veriler ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, Barış Gönüllüleri Programı’na Amerikan’ın kendi dış politika kaygıları çerçevesinden bakmak Türkiye’deki programın uygulanışı ve sonuçları açısından farklı soruları gündeme getirmektedir. 2000’li yıllarda Joseph Nye’in “yumuşak güç” olarak kavramsallaştırdığı yaklaşım Barış Gönüllüsü programına yeni bir bakış açısı sunmuştur. Nye yumuşak gücü diğer ülkelerin beklenti ve seçimlerini şekillendirebilme gücü olarak tanımlamıştır.⁶ Nye’e göre kültürel çalışmalar, medya iletişim araçları ve insani değişim programları bu gücün önemli araçlardır ve ancak bu şekilde günlük hayata dair bilgi üretip üzerine etki sağlamak mümkün olabilir.⁷ Bu makale resmi belgeler ve gönüllülerin otobiyografik anlatılarına dayanarak Barış Gönüllüleri’nin Amerikan yumuşak gücünün aracı olarak ortaya çıkışı ve Soğuk Savaş dönemi Türk-Amerikan ilişkilerine etkisine dair bir değerlendirme sunmayı amaçlar.

2. İzolasyonizm’den Enternasyonalizm’e

İzolasyonizmin 19. yüzyıl Amerikan dış siyasetini şekillendiren temel yönelim olduğu kabul edilmektedir. 1776’da bağımsızlığın ilanı ardından Amerika’nın Avrupalı devletler ile ilişkilerin seyri Başkan Monreou’nun 1823’te çizdiği çizgiler ile belirlendi.⁸ 19. yüzyıl boyunca Amerikan siyaseti eliti Avrupalı devletlerin güç mücadelesinden uzak durmayı tercih etmiş ve Kuzey Amerika kıtasındaki siyasi hâkimiyetin güçlendirilmesine ağırlık vermişti.⁹ Kuzey Amerika’nın coğrafi yapısı, insan potansiyeli ve yatırım olanakları bu tercihi anlamlı kılıyordu. Avrupa ile arasına siyaseten mesafe koymasının yanı sıra coğrafi mesafenin tesiriyle kültürel etkileşimler de ancak dolaylı olabiliyordu. Kopukluğun daha derin olduğu Müslüman dünyası ile Amerikan siyasi-entelektüel elitlerinin irtibat kuracağı kanallar ise oldukça kısıtlıydı ve ilişkiler belirli araçlar üzerinden devam edebiliyordu.

detaylı çalışma yakında yayınlanacaktır.

⁶ Joseph Nye Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Perseus, New York, 2004, pp. 2-5.

⁷ Joseph Nye, *Soft Power*, 142; “Joseph Nye on JFK’s Legacy and Foreign Policy”, Interview by Molly Lanzarotta, <http://www.hks.harvard.edu/news-events/publications/insight/jfk50/nye> (erişim 14 Mayıs 2015)

⁸ Edward Renahan, *The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy*, Infobase, New York: 2007, pp. 6-9. Hugh Brogan, *History of the United States* Penguin, London, 1999, pp. 255-256

⁹ Hugh Brogan, *History of the United States*, pp. 255-280

Özellikle 19. yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren giderek artan sayıda Amerikan tüccarı ve misyoneri Osmanlı İmparatorluğu topraklarında gözükmeye başlamıştı. Dini aktivizm Avrupa'nın aksine Amerika'da yeniden canlanmış ve misyonerler organize kurumlar vasıtasıyla farklı coğrafyalarda Protestanlığı yayma çalışmalarına hız vermişlerdi.¹⁰ Nitekim Amerikalılar tarafında yurtdışında kurulan ilk misyoner okulu olan Robert Koleji 1861'de İstanbul'da açıldı. Bu okulun kurucusu misyoner Cyrus Hamlin 1840'larda Anadolu'ya gelmiş ve kendisinin İstanbul'da yaptığı çalışmalardan Amerikan işadamı Christopher Rhinelander tarafından desteklenmişti.¹¹ Christopher Robert'in İstanbul'a gelme sebebi de 1856'da patlak veren Osmanlı-Kırım savaşı sonrasında olası yatırım fırsatlarını incelemektir. 1861'de hükümetten alınan izin neticesinde Robert Koleji İstanbul'da faaliyete başladı.¹²

Amerika'nın "eski dünya" ile kısıtlı ilişkisi 1. Dünya Savaşı sürecinde ilk ciddi testi yaşadı. Hükümetin savaşa müdahil olmasını isteyen gruplara karşı Amerikan yönetimi izolasyonist tepkileri de göz önüne alarak sıcak çatışmaya girmekten uzun süre uzak durdu.¹³ Ancak değişen savaş şartları ve Alman saldırıları Amerika'nın savaşa müttefik kuvvetlerin yanında 1. Dünya Savaşı'na girmesine kapı araladı. Savaş sonrası değişen siyasi dengeler Amerikan'ın global siyasette daha etkin rol almasına izin verdiği gibi Amerika içinden de bu yönde eğilimler artmaya başlamıştı.¹⁴ Ancak Başkan Wilson'un getirdiği açılımlarla beraber Amerikan yöneticileri dünya siyasetinde karşılaştıkları yeni meseleler karşısında tecrübe ve bilgi eksikliğinin sıkıntısını yaşamaya başladılar.¹⁵

Savaş sonrası yabancı dil bilen nitelikli insan sayısının arttırılması ve farklı kültürler ile etkileşimin kuvvetlendirilmesi için Amerikan üni-

¹⁰ Bkz: "Introduction", Mehmet Ali Doğan and Heather Sharkey (ed.), *American Missionaries and the Middle East*, Utah University Press, Salt Lake City, 2011

¹¹ Cyrus Hamlin, *Among the Turks*, pp. 220-226; Franck Gates, *Not to Me Only*, Princeton University Press, New Jersey, 1940, p. 160

¹² Cyrus Hamlin, *Among the Turks*, pp. 220-226

¹³ Robert Tucker, *Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914-1917*, University of Virginia Press, Virginia, 2007, pp. 4, 46-47

¹⁴ Frank Ninkovich, *The Wilsonian Century: US Foreign Policy Since 1900*, The University of Chicago Press, Chicago, 1999, p. 48

¹⁵ Joseph L. Grabill, "Cleveland H. Dodge, Woodrow Wilson, and the Near East", *Journal of Presbyterian History* (1962-1985), Vol. 48, No.4 (Winter 1970), 256-7 ve "Missionary Influence on American Relations With the Near East: 1914-1922", *Muslim World* 64 (1974), pp. 145-147.

versitelerinde müfredat ve bölümler özelinde dönüşüm başladı.¹⁶ Belli üniversitelerde “alan çalışmaları” kürsüleri tahdis edildi ve ülke dışından öğrenci-öğretim görevlisi davetleri teşvik edildi. Yetişmiş insan gücünün yönlendirilmesi ve üniversitelerin geliştirilmesine yönelik projelerde Amerikan vakıfları, Rockefeller, Carnegie ve Ford da çok önemli katkı sağladılar. 1930’lu yıllardan itibaren bu vakıfların sağladığı fonlar aracılığı ile Amerika’daki dil öğrenimi ve alan çalışmaları ciddi ilerleme sağlandı.¹⁷

3. Dünya Savaşı Sonrası Amerika ve Türkiye

1939 Eylül’ünde Nazi Almanya’sının Polonya’yı işgaliyle patlak veren 2.Dünya Savaşı ve savaş sonrası ortaya çıkan siyasi tablo Amerikan siyasi eliti için artık daha net bir resmi ortaya koyuyordu. ABD batı dünyasının yeni süper gücü olarak güç dengelerine yön verecek ve bu alanda Sovyet Rusya ile rekabet edecekti.¹⁸ Ancak savaşta yıkıma uğramış Batı Avrupa’nın yeniden inşası ve Batı yanlısı ülkelerin sosyalist eksene kaymasının engellenmesi gibi konularda ABD siyasetini yönlendirecek vasıflı insan unsuru açısından sıkıntı vardı. Bu durum 1930’larda başlayan sürecin daha hızlanmasını beraberinde getirdi. Amerikan üniversitelerindeki alan çalışmaları gelişirken Rusya, Çin, Yakın Doğu, Latin Amerika bölgeleri üzerine dil, kültür, siyasi yapı çalışmaları yapan çok sayıda bilim adamı ve öğrenci Amerika’ya davet edilmeye başlandı.¹⁹ Rockefeller ve Ford vakıfları da benzer araçlar ile diğer ülkelerde Amerikan değerleriyle barışık elitleri yetiştirmeye ve ikili ilişkileri kuvvetlendirmeyi amaçladılar.²⁰ Ancak bu hamleler Amerikan’ın acil olarak ihtiyaç duyduğu insan kaynağını karşılamada yetersiz kalmaktaydı.

Nitekim 1950 ile 1960 arasında Amerika’nın global rekabetteki iddiasını sarsan gelişmeler yaşandı. Petrol kaynaklarına ev sahipliği yapan Ortadoğu’da Mısır, Libya, Suriye ve Irak’ta Batı yanlısı yönetimler

¹⁶ Edward Berman, *The Influence of the Carnegie, Ford, and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy: The Ideology of Philanthropy*, NY University Press: Albany, 1983, p. 18, 101.

¹⁷ Inderjeet Parmar, “To Relate Knowledge and Action: The Impact of the Rockefeller Foundation on Foreign Policy Thinking During America’s Rise to Globalism: 1939-1945”, *Minerva* 40: 2002, pp. 235-263.

¹⁸ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon Schuster, New York, 1994, p. 423.

¹⁹ Edward Berman, *The Ideology of Philanthropy*, p. 101.

²⁰ Inderjeet Parmar, “American foundations and the development of international knowledge networks”, *Global Networks* 2, 1 (2002), pp. 14-16; bkz, Robert Arnove, *Philanthropy and Cultural Imperialism: The foundations at Home and Abroad*, GK Hall, Boston, 1980.

askeri darbe sonucu devrildiler.²¹ Sadece İran'daki süreci karşı-darbe ile engelleyen Amerika bu çalkantıları istediği gibi yönlendiremedi ve bölgede sol-sosyalist fikirlerin siyasal yükselişine mani olamadı.²² Ortadoğu'da İdeolojik etki alanı genişleyen Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da Macaristan'ı işgali (1956) ve uzay teknolojisi yarışında Amerika'nın bir adım önüne geçmesi uzun vadeli hâkimiyet mücadelesinde askeri ve ekonomik gücün tek başına kifayetsiz kaldığına işaret ediyordu.

1950'lerin ikinci yarısından itibaren ABD Başkanı Eisenhower bu minvalde açıklamalar yapmaya başladı.²³ Mesela 1956 senesinde verdiği bir konuşmada şu ifadeleri kullanmıştı:

*“İnsan özgürlüğü bireyin azmi ve enerjini geliştirmesi açısından silahlar ve ordulardan daha büyük önem taşır...özgür dünyanın gelişmesi için modern teknikler ve bilimin üretildiği kurumlar özellikle de dünyanın bilgiye aç olan bölgelerinde olmalı. Çünkü buralardaki eğitim kurumları ihtiyacı karşılamıyor...okullar her milletin kendi insan kaynağını yetiştirmesinde rol oynar ve özel kurumlar burada sorumluluk almalıdır.”*²⁴

Yine 1955 senesinde Sovyet lider Krushev ile yaptığı görüşme sonrasında değişim programlarının ve insanların farklı kültürleri görmesinin çok önemli olduğunun farkına vardığını belirtmişti.

Bu alanda yatırımı arttıran hükümet Amerikan vatandaşlarının dünyanın farklı bölgelerinde kendi benzer meslek gruplarından insanlarla tanışmalarını sağlayacak “People to People” programını 1956 senesinde başlattı.²⁵ Yine Eisenhower döneminde yeniden düzenlenip faaliyete geçirilen Amerikan Bilgi Kurumu (US Information Agency) kültürel

²¹ Roby Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy*, I.B Tauris, New York, 2007, pp. 40-64.

²² Roby Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War*, pp. 40-64.

²³ Soğuk savaş dönemi önde gelen teorisyenlerinden George Kennan da kültürel ilişkilerin ABD hakkındaki olumsuz imaj ile mücadelede çok önemli olduğunu ifade etmişti. Yale Richmond, *Cultural Exchanges and the Cold War: Raising the Iron Curtain*, Pennsylvania State University, Pennsylvania, 2003, p. 123.

²⁴ Dwight Eisenhower, “Address and Remarks at the Baylor University Commencement Ceremonies, Waco, Texas”, *The American Presidency Project*, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10499> (erişim 13.02.2015).

²⁵ Giles Scott-Smith, *Networks of Empire: The US State Department's Foreign Leader Program in the Netherlands, France, and Britain: 1950-1970*, Peter Lang, Brussels, 2008, p. 91.

değişim ve liderlik programlar ile yabancı öğrencilere Amerikan değerlerini tanıtmaya misyonu üstlendi.²⁶ Diğer ülkelerin eğitimli elitlerini ve gençleri hedefleyen bu programlar uzun vadede sosyal değişimin yönlendirmeyi ve Amerikan değerlerinin daha geniş kitlelere benimsetmeyi amaçlamıştı. Bu açıdan 1950'lerin Amerikan'ın global güç olma sürecinde karşılaştığı sorunları tanıması ve çözüm yolları arayışı açısından belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzeninde Türkiye kendi yerini bulma arayışındaydı ve iktidardaki CHP yönetimi Amerikan etki alanına girme konusunda istekli davranıyordu. CHP yönetiminin bu tercihinde Kuzeybatı sınırları ve Boğazlardaki Sovyet baskısı ile ülkenin ekonomik koşulları belirleyici kaygılar olmuştu.²⁷ Türk hükümeti kendini askeri ve ekonomik açıdan güvende hissedecek çıkar yol arayışındayken önce Truman Doktrini ve ardından Marshall Planı ile Amerikan güvencesi sağlanmış oldu.²⁸ CHP'nin Amerika yanlısı bu tavrı 1950'de iş başına gelen Demokrat Parti yönetiminde daha derinlikli bir iş birliğine dönüşmeye başladı. Demokrat Parti Türkiye'yi "küçük Amerika" yapabileceği fikrini sahiplenmiş, aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerini ekonomik ve askeri açıdan derinleştirmek için özellikle ilk yıllarda azami gayret sarf etmişti.²⁹ Nitekim Türk askerlerinin Amerikan kuvvetleriyle birlikte savaşmak üzere Kore'ye gönderilmesi ve ardından Türkiye'nin NATO'ya kabulü bu gayretlerin bir sonucuydu.

Ancak gerek ABD gerek Türkiye açısından bu ilişkinin sağlıklı şekilde devamı açısından yukarıda bahsettiğimiz nitelikli insan gücü açısından sıkıntılar vardı. Yine Rockefeller ve Ford Vakıflarının proje-

²⁶ Giles Scott-Smith, *Networks of Empire*, pp.75-88.

²⁷ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1965*, pp. 194, 200-201; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, İletişim: İstanbul, 1996, s. 560.

²⁸ Joyce Kaufman, *A Concise History of US Foreign History* Rowman, United Kingdom, 2010, pp. 85-87. Ibid.

Henry Truman, "Special Message to the Congress on Greece and Turkey", The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10499> (erişim 14. 02.2015).

Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: SBF Yayınları, 1979, s. 20-30.

²⁹ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi* (İstanbul: Bilgi, 2011), s. 140-151; bkz. Serhat Güvenç, "The Cold War Origins of the Turkish Motor Vehicle Industry: The Tuzla Jeep, 1954-1971", *Turkish Studies*, (2014) 15:3, pp. 536-555 ve "Kore Savaşı ve Türk Ordusu'nun Dönüşümü: 1950-1960", *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, (ed.) M. A. Tuğtan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 82; George Harris, "Turkish-American Relations Since the Truman Doctrine", *Turkish-American Relations*, pp. 70-78.

ler ile bu eksikliğin giderilmesine çalışılırken Robert Koleji üzerinden yürütülen programlar teknik eleman eğitimi ve entelektüel birikiminin gelişmesini sağlıyordu. 1955-1961 yılları arasında Robert Kolej'in müdürlüğünü yürüten Duncan Ballantine Amerika'da okula destek toplama amaçlı yaptığı gezilerde sürekli olarak bu noktanın altını çiziyor, okulun Türkiye'nin gelişimini Amerikan çıkarlarını koruyacak şekilde gerçekleştirmesini mümkün kılacak eğitimli bireyler yetiştirdiğini anlatıyordu.³⁰

4. Barış Gönüllüleri Programı

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesi ile 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı son bulmasından yaklaşık 7 ay sonra 8 senedir görev yapan Başkan Eisenhower yerini genç Demokrat başkan John F. Kennedy'ye bıraktı. Siyasi kariyeri ve seçim dönemindeki vaatleri itibarıyla selefinden farklı bir profil çizen Kennedy aslında uluslararası kamuoyundaki Amerikan algısına sempatik bir imaj kazandırmıştı. Ancak Kennedy de Eisenhower gibi Amerika'nın beşeri sermayesini geliştirici projeler gerektiğini düşünüyordu ve Amerikan dış siyasetinde farklı araçların kullanımı konusunda daha atak bir tavır takındı. Göreve geldikten 3 ay sonra Latin Amerika ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için Marshall Planı'na benzer "İlerleme İttifakı (Alliance for Progress)" programını devreye soktu.³¹ Aynı sene içerisinde Michigan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmayla gençlerin yabancı ülkelerde görev almasını sağlayacak "Barış Gönüllüleri" programının başlatılacağını duyurdu.³²

Kennedy ile beraber Amerikan dış siyasetinde eğitim, kültür ve iletişim araçlarının artık daha önemli rol oynayacağı anlaşıldıktan sonra bu alanda faaliyet gösteren kurumların yeniden düzenlenmesine dair tartışmalar başlamıştı. Başkanlık makamına sunulan bir raporda eğitim, kültür ve iletişim alanındaki faaliyetleri yürüten kurumların artık birbiriyle entegre olması gerektiği vurgulanıyordu.³³ Bu kurumlardan yukarıda bahsi geçen USIA (US Information Agency) 1953 yılında kurulmuştu

³⁰ Duncan Ballantine, "Scientific and Technical Institutions in Underdeveloped Countries", Robert College Arşivleri, Kutu 42, Dosya 16, pp. 207-8.

³¹ <https://history.state.gov/milestones/1961-1968/alliance-for-progress> (erişim 9 Mayıs 2015).

³² "Remarks of Senator John F. Kennedy", <http://www.peacecorps.gov/about/history/speech/> (erişim 9 Mayıs 2015).

³³ "Cultural and Social Activities: General, 1961: January-August", *JFK Library*, Series: 5, Collection: Papers of John F. Kennedy, National Security Files, Digital Identifier: JFKNSF-296-004:

ve bir nevi kültürel propaganda aracı olarak işlev görüyordu. 1955'te başlatılan ICA (International Cooperation Administration) Amerikan'ın dış yardımlarının koordine edildiği üst mekanizma pozisyonundaydı, 1959'da yeni bir hüviyete kavuşturulan ECA (Bureau of Educational and Cultural Affairs) da Amerikan'ın yürüttüğü değişim programlarına nezaret ediyordu.³⁴ Bu kurumlara ilaveten Fullbright Bursları ve Amerikan üniversitelerinin kendi bünyelerinde sürdürdükleri burs programları ayrı mekanizmalar olarak işliyordu.³⁵ Nitekim 1961 tarihli bir başka rapora göre ABD'de yaklaşık 50.000 yabancı öğrenci vardı ve Amerikan yönetimi gelecekte bu öğrencilerden doğru bir şekilde faydalanma yolları aramalıydı.³⁶ Son olarak, eğitim ve kültür faaliyetlerinin güçlendirilmesi için eski bir Ford Vakfı çalışanı olan, aynı zamanda Türk Milli Eğitim Bakanlığına da danışmanlık hizmeti vermiş, Philip Coombs Kennedy tarafından Eğitim ve Kültür Bakan Yardımcılığına atandı.³⁷

Kennedy Amerikan dış politikası açısından önemli bir kaynak olarak gördüğü bu araçları etkin olarak kullanmakta kararlıydı ve hükümetin özel vakıflar, sivil toplum ve üniversiteler ile ilişkisini kuvvetlendirilmesi gerektiğini düşünüyordu.³⁸ Bu çerçevede "Barış Gönüllüleri"nin 1950'lerde artmaya başlayan beşeri sermayeyi geliştirici programlar ile olgunlaşan bir yapının sonucu olduğunu söylenebilirdi. Nitekim Kennedy 'Barış Gönüllüleri'nin oluşturulmasına dair yaptığı ilk konuşmasında bu programın Amerika açısından belki de 1933'ten beri hayata geçirilen en önemli program olduğu iddia etti.³⁹ Kennedy'ye göre 1960'lı yılların Amerika için sunacağı fırsatlara karşı hazırlıklı olmak için böyle bir atılımın gerçekleşmesi gerekiyordu ve sahip oldukları kaynakların farkında olup bilinçli çalışmazlarsa gelecek 10 yılda Amerika'nın gücünü koruması mümkün olmayacaktı.⁴⁰ Amerikan gençleri doktor, tekniker, öğretmen olarak dünyanın farklı bölgelerinde

³⁴ <http://eca.state.gov/ivlp/about-ivlp/program-history>.

³⁵ "Memorandum for the President; 30 January 1961", *JFK Library*, Series: 5, Collection: Papers of John F. Kennedy, National Security Files, Digital Identifier: JFKNSF-296-004.

³⁶ "Cultural and Social Activities: General, 1961, January-August"; "Memorandum for Mr Bundy and Mr. Rustow: Fund for Foreign Students, August 28, 1961"

³⁷ "Suggested Press Release on International Educational and Cultural Activities", *JFK Library*, Series: 5, Collection: Papers of John F. Kennedy, National Security Files, Digital Identifier: JFKNSF-296-004

³⁸ "Suggested Press Release on International Educational and Cultural Activities"

³⁹ "Remarks of Senator John F. Kennedy", <http://www.peacecorps.gov/about/history/speech/>

⁴⁰ Ibid.

çalışıp tecrübe kazanmalı ve aynı zamanda buldukları ülkelere katkıda bulunmalıydı.⁴¹

Kennedy'in bu çağrısının ardından kamuoyunda Barış Gönüllüleri fikrine karşı oldukça olumlu bir hava oluşmuştu. Kısa sürede Washington'a programda yer almak istediğini söyleyen gençlerden 25.000'i aşkın mektup geldi.⁴² Gösterilen ilginin ardından 1961 Mart ayında Barış Gönüllüleri Programı Amerikan Kongre'sinin onayıyla yürürlüğe girdi. Buna göre Barış Gönüllüleri Programı'nın amacı "ilgili ülkelerin yetişkin insan gücüne olan ihtiyacını gidermek, hizmet edilen milletlerde Amerika'ya karşı daha dostane bir anlayışın gelişmesini sağlamak ve Amerikan vatandaşlarının diğer milletleri daha iyi anlamasını sağlamak" olacaktı.⁴³ Nitekim Kongre'de yaptığı konuşmada Kennedy Amerika'nın elindeki insan kaynağını "dünya barışı" ve "insanlığın ilerlemesi" için kullanması gerektiğinin altını çizdi. Ona göre bu program ABD'deki üniversite, gönüllü kuruluşlar ve işçi sendikaları gibi sivil unsurların enerjisinden de faydalanıp daha geniş bir tabana dayanacaktı.⁴⁴ ABD ancak bu şekilde Sovyetler Birliği ile rekabet edebilirdi çünkü Sovyetler diğer komünist ülkelerde görev yapan yüzlerce bilim adamı, öğretmen ve doktora sahipti.⁴⁵

Program hakkında yazılan resmi raporlarda da benzer temaların öne çıkarıldığını söylemek mümkündür. Amerikalı yetkililere göre Barış Gönüllüleri genç Amerikalıların beceri ve idealizmini barışçıl hedefler için kullanmasını amaçlıyordu.⁴⁶ Programın kısa sürede bu kadar ilgi görmesinin ardında uluslararası yardım faaliyetlerinin Amerikan kültüründe köklü geçmişe sahip olmasının önemli payı vardı.⁴⁷ Misyoner okulları-hastaneleri ile başlayan, ardından uluslararası vakıflar ile devam eden bu gelenek zaman içinde faaliyet alanlarını geliştirmiş ve 1950'lere gelindiğinde ABD, 50'nin üzerinde organizasyon ile dış ül-

⁴¹ Ibid.

⁴² <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Peace-Corps.aspx> (erişim 9 Mayıs 2015).

⁴³ "The Peace Corps Act", Eighty Seventh Congress of the USA, September 22, 1961.

⁴⁴ John F. Kennedy, "Establishment of the Peace Corps", <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3366>

⁴⁵ <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Peace-Corps.aspx> (erişim 9 Mayıs 2015).

⁴⁶ "A Study by the Colorado State University Research Foundation: Prepared for the International Cooperation Administration", *JFK Library*, Series: 1, Collection: Papers of John F. Kennedy, White House Staff Files of Harris Wofford, 15 May 1961. Digital Identifier: JFKWHSFHW-006-009.

⁴⁷ Ibid.

kelerde eğitim ve teknik destek yardım programı yürütebilir seviyeye gelmişti.⁴⁸ Diğer taraftan Barış Gönüllüleri hakkında Kennedy'ye sunulan bir başka raporda Amerika'nın uluslararası yardım ve destek faaliyetlerini devam ettirebilmesi için teknik eğitim almış en az 100.000 insana ihtiyaç duyduğu belirtilmişti.⁴⁹ Buna göre dünya nüfusunun yaklaşık 3'te 2'sini oluşturan yoksun kitleleri kendi kendilerine yeter bir seviyeye getirebilmek için teknik bilginin aktarımı ve sosyal gelişimin sağlanmasına ağırlık verilmeliydi.⁵⁰

Gençler açısından bakıldığında da "Barış Gönüllüleri" projesinin farklı cazip yönleri vardı. Program üniversite eğitimi sonrası kısa da olsa bir kariyer imkânı veriyor, dil ve saha tecrübesi fırsatı sunuyordu. Görevden döndüklerinde kendileri için yeni kapılar açılması muhtemeldi.⁵¹ Bu pratik avantajların yanında Kennedy'nin Soğuk Savaş ortamında gençlere idealist bir misyon ve motivasyon yüklemesi itici bir güç oldu. Nitekim Barış Gönüllüsü olarak görev yapan birçok genç programın içeriğini pek kavrayamamışlar da Kennedy'nin seçim dönemi ve sonrası ortaya koyduğu komünizm karşıtı özgürlükçü ve sivil söylemden etkilendiklerini ifade etmişlerdir.⁵² Bu açıdan Kennedy'nin siyaset dışı sivil gruplara ve özellikle genç kitlelere ideolojik misyon yükleyerek enerjilerinden faydalanma noktasında başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Kennedy programın yürütücüsü olarak aynı zamanda akrabası olan Sargent Shriver'i görevlendirdi. Kısa sürede ilk grup Barış Gönüllüsü eğitimini tamamladı ve Hindistan, Gana ve Burma'da görev yapmak için yola çıktılar. Aynı yıl içinde Filipinler, Şili, Kolombiya, Nijerya ve Pakistan programları da başlatıldı ve ilk iki sene içinde ağırlığı dil eğitimi ve sağlık hizmetlerinde olmak üzere 7000'in üstünde gönüllü

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ 1962-63 senesindeki bir araştırmaya göre barış gönüllüsü gençlerden yaklaşık 70'i programı geleceğe yönelik bir tecrübe olarak değerlendirirken yüzde 27'si idealist hedeflerle programa katıldığını ifade etmiştir Müslim Özbalkan, *Barış Gönüllüleri*, s. 82-83.

⁵² Ephraim Frankel, Mülakat-Paul Kinsley, 1 Aralık 2008. JFK-Library, RPCV-MR-2007-025. Ephraim Frankel 1965-1967 seneleri arasında Karadeniz'in Yazlık ve Anayurt köylerinde kırsal gelişim programında görev yapmıştı. Tom Brosnaha, *Turkey: Bright Sun, Strong Tea: On the Road with a Travel Writer*, Homer, İstanbul, Homer, 2004; Lester Graham, "Kennedy and the Peace Corps: Idealism on the Ground", <http://michiganradio.org/post/kennedy-and-peace-corps-idealism-ground> (erişim 16 Mayıs 2015).

44 farklı ülkeye gönderildi.⁵³ Bu rakam ilk 7 sene içinde 38.000'e ulaştı.⁵⁴ Programa katılanların bir kısmı da kırsal bölgelerde kalkınma ve teknik eğitim projelerinde yer almak üzere görevlendirildi.⁵⁵ Program mevzuatına göre ev sahibi ülkenin resmi kabulü olmadıkça hiçbir gönüllü gönderilmeyecekti ve gençler bu şekilde ev sahibi ülkenin himayesi altında faaliyet göstermiş olacaktı.⁵⁶ Ancak ilk yıllarda program yürütücüsü kadroların hazırlıksızlığı insan kaynağının sevk ve idaresi, temel hazırlık eğitiminin verilmesi ve gönüllü gençlerin görev tanımlamasında ciddi sıkıntılara sebep oldu. Nitekim Amerikan kamuoyunda oluşan olumlu imaja karşın işleyişteki aksaklıklar gazete manşetlerinde haber olmaya başladı.⁵⁷

5. Türkiye'de Barış Gönüllüleri

1961'de patlak veren Küba Füze krizi Türk-Amerikan ilişkilerini etkilemiştir. Küba'ya Sovyet Jupiter füzelerinin yerleştiriliyor olmasına karşılık başlayan restleşme Türkiye'deki Amerikan füzelerinin kaldırılmasına karşılık Sovyet füzelerinin de kaldırılmasıyla sona ermişti ancak bu durum Türkiye açısından olası güvenlik zafiyetlerini de göstermiş oldu.⁵⁸ Ancak dış siyaset çizgileri değişmeyen Türkiye'de yaşanan 27 Mayıs askeri darbesinin ardından iş başına gelen Milli Birlik Komitesi Batı bloğuna bağlı kalacağını ve ABD ile yakın ilişkileri muhafaza edeceğini duyurdu.⁵⁹ Darbenin ardından kurulan CHP-AP koalisyon hükümeti de Amerikan yanlısı tavrı sürdürdüler ve Türkiye ile Amerika arasında Barış Gönüllüleri hakkındaki protokol 1962 senesinde imzalandı. Türkiye'deki program direktörlüğüne Eisenhower döneminde bürokraside çalışmış ve aynı zamanda bir akademisyen olan Ross Pritchard atandı.

⁵³ "Peace Corps: General: Profiles-Descriptions of first nine projects", *JFK Library*, Series:1, Collection: White House Staff Files of Harris Wofford, 1 November 1961, Digital Identifier: JFKWHS-FHW-006-015; <http://peacecorpsonline.org/messages/messages/2629/4074.html>.

⁵⁴ Müslim Özbalkan, *Gizli Belgelerler Barış Gönüllüleri*, s. 100

⁵⁵ "Peace Corps: General: Profiles-Descriptions of first nine projects"

⁵⁶ <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Peace-Corps.aspx>.

⁵⁷ "Peace Corps Handbook: A Special Message to Parents of Peace Corps Volunteers" and "Newspaper Clippings", *JFK Library*, Returned Peace Corps Volunteers Collection 184, RPCV-073-005/10.

⁵⁸ Nasuh Uslu: *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*, Nova Science, New York, 2003, pp. 155-159.

⁵⁹ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 200.

Bu anlaşmanın imzalanması için dönemin başkan yardımcısı Johnson Türkiye'ye gelmiş ve Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştü.⁶⁰ Ardından Türkiye'ye gelen 39 kişilik ilk Barış Gönüllüsü grubuna Ankara'da İsmet İnönü tarafından bir karşılama düzenlendi.⁶¹ Yine 1964 senesinde Barış Gönüllüsü Programı direktörü Sargent Shriver Türkiye'yi ziyaret etmiş, birçok ilçedeki gönüllü faaliyetlerini denetlemiştir.⁶² Bu ziyaret dâhilinde Başbakan İnönü de Shriver'i kabul etmişti. Yapılan üst düzey temaslar ve Başbakanlık nezdinde kabul edilmiş olmaları barış gönüllüsü programında yer alacak gençler açısından önemli bir özgüven ve meşruiyet kaynağı oluşturmüştü.

Amerikalı gençlerin Türkiye'yi seçmesi için yapılan tanıtımda Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında köklü tarihe sahip önemli bir ülke olduğu ancak henüz gelişmesini tamamlamadığı belirtiliyordu.⁶³ Gençlerin iki senelik tecrübenin ardından yeni bir dil ve kültür öğrenecekleri, bu aşamadan sonra dilerlerse akademik kariyer yapmak için (tarih, sosyoloji, linguistik gibi alanlarında) bazı üniversitelerin kendilerine burs sağlayacakları anlatılıyordu.⁶⁴ Yine bu dokümanlarda devlet ve özel sektörün döndüklerinde barış gönüllüsü gençlere pozisyon açacakları taahhüt edilmişti.⁶⁵

Türkiye'ye gidecek öğrenciler aslında ilk olarak Amerika'da farklı şehirlerde düzenlenen eğitim kamplarında ülke kültürü ve dili üzerine hazırlık eğitimi alıyorlardı.⁶⁶ Bu eğitimlerde ders vermesi için Amerika'da görev yapan Türk akademisyenler veya elçilik görevlilerinden de ricada bulunuluyordu.⁶⁷ Kamp ve eğitim aşaması daha sonra İstanbul'daki Robert Kolej bünyesinde yapılmaya başlandı. Türkiye'ye ge-

⁶⁰ "Raymond A.Hare: Oral History Interview", *JFK Library*, John F. Kennedy Oral History Collection, Digital Identifier: JFKOH-RAH-01.

⁶¹ Heath Lowry, *An Ongoing Affair: Turkey and I*, Çitlembik, İstanbul, 2008, s. 20-22.

⁶² *JFK Library*, Sargent Shriver Papers Collection, Series 2.3 Peace Corps: Trip File, Middle East, Jan 3-30, 1964.

⁶³ "Turkey Rural Community Development: Peace Corps Program Description", *JFK Library*, "Returned Peace Corps Volunteer Collection: Turkey", RPCV-073-010.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ "Turkey Rural Community Development"; Julie Woods Smith, *Color Slides of Turkey, V Group Training*, RPCV-PX-2013-011.

⁶⁷ Kenneth Hill, Mülakat-Robert Klein, 13 Ekim 2004, *JFK Library*, RPCV-MR-2005-007-004. Kenneth Hill 2 yıl süresince kırsal kalkınma programında görev yapmıştır.

len Barış Gönüllüsü gençler Robert Kolej’de geçirdikleri süre zarfında okuldaki öğretmenlerden dil ve kültür üzerine eğitim alıyorlar, aynı zamanda İstanbul’da geçirdikleri zaman zarfında ülke hakkında daha iyi bilgi sahibi olabiliyorlardı.⁶⁸

Bu eğitim aşamasından sonra gönüllüler görev yerlerine gönderiliyorlardı. Görev yeri ve tanımı açısından birbirinden çok farklı seçenekler vardı. Bazı gençler ODTÜ veya bir başka devlet kurumunda İngilizce öğretmenliği görevi yaparken çok sayıda genç köylerde kalkınma programı dâhilinde çalışmaya gönderilmişti.⁶⁹ Bu alanlar dışında sağlık hizmetleri ve okul öncesi eğitim gibi alanlarda da faaliyet gösteren gönüllüler seçilmişti. 9 sene boyunca Türkiye’ye gelen toplam 1200 barış gönüllüsü gençten yaklaşık yüzde 60’ı İngilizce öğretmenliği programında, yüzde 20’si kalkınma, yüzde 15’i de sağlık alanında görev aldılar.⁷⁰ Bölgesel bazda bakıldığında her bölgeye⁷¹ birbirine yakın sayıda gönüllü gönderilmiş, bu isimlerin çoğunluğu il ve ilçe merkezlerinde görev yapmış, belli sayıda genç de köylere yerleştirilmiştir.⁷² Bu veriler doğrultusunda mesleki çeşitliliğin sağlanması ve farklı tecrübeler edinilmesi açısından merkezi koordinasyonun bilinçli bir yönlendirme yaptığı söylenebilirdi.

Genel itibariyle Türkiye’de gönüllü gençlere karşı olumlu bir hava olduğunu söylemek mümkündür. Gerek kırsal kesimde gerek de şehirlerdeki çalışmalarda insani ilişkiler açısından programları aksatacak ciddi sıkıntılar yaşanmamıştı. Ancak Johnson’un İnönü’ye gönderdiği mektup ve ABD’nin Kıbrıs meselesindeki tavrı sonrası kamuoyunda oluşan reaksiyon gönüllü gençleri de etkilemeye başladı. 1967 sonrası artan öğrenci olayları ve Amerikan karşıtlığı barış gönüllüsü gençlerin gerek buldukları ortamdaki vatandaşlar gerek de kamu görevlileriyle olan

⁶⁸ http://www.arkadaslar.info/bill_whitman.htm, <https://blogs.library.american.edu/pcca/tag/returned-peace-corps-volunteers/>; *Voices from the Peace Corps: Fifty Years of Kentucky Volunteers*, Kentucky University Press, Kentucky, 2011, pp. 59-60.

⁶⁹ Bkz: *JFK Library*, “Returned Peace Corps Volunteer Collection” and “US Peace Corps Records”, USPC-034-006; RPCV-073-001-10; <https://blogs.library.american.edu/pcca/tag/returned-peace-corps-volunteers/>

⁷⁰ Oktay Akbaş, “Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllüleri’nin Dünyada ve Türkiye’deki Çalışmaları”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2006, Cilt 4, Sayı 1, s. 9-10.

⁷¹ İlk olarak Güneydoğu Anadolu bölgesine gönüllü gönderilmeyeceği söylenmiştir ancak daha sonra 100’ün üzerinde genç Güneydoğu’da görev yapmıştır. Oktay Akbaş, “Amerikan Gönüllü Kuruluşları”, s. 9-10.

⁷² Oktay Akbaş, “Amerikan Gönüllü Kuruluşları”, s. 9-10.

ilişkilerini zorlaştırıyordu. Nitekim 1965'te 382 gönüllüyle en yüksek rakamına ulaşan Barış Gönüllüsü gençlerin sayısı bu tarihten itibaren azaldı ve programın Türkiye ayağı 1970 senesi itibariyle sona erdirildi.⁷³ Yani 1961-70 arası dönemin ilk dört senesinde siyasilerin ve basının müspet tavırları ile Barış Gönüllüleri Programı “Türkiye için çalışan Amerikalı idealist gençler” imajı oluşturmayı başarmıştır. Ancak 1965 sonrasında değişen siyasi söylem ve toplumsal duyarlılığın etkisiyle Amerika'nın Türkiye üzerinde yürüttüğü emperyalist bir projenin aracı olarak algılanmıştır.⁷⁴

Program dâhilinde Türkiye'ye gelen gençler Türkçe ve Türk kültürüne dair ciddi ölçüde birikim sahibi oldular. Türkiye'de toplumsal ilişkileri çözülmeme, Türk tarihi ve Türkiye'deki eğitim-öğretim sistemi hakkında bilgi sahibi olma fırsatına sahip oldular. Nitekim program yetkilileri tarafından Türkiye üzerine hazırlanan rehberde Türkiye'deki kültürel normlar üzerine oldukça detaylı analizler sunulmuştu.⁷⁵ Ortaokul ve lise müfredatı, tarih öğretimi, eğitim sisteminde idari ve öğretim kadrolarının rolü, köy ve şehirdeki eğitim olanaklarının farklılıkları bu raporda not edilmiştir. Cumhuriyet devrimleri ile geleneksel dindar toplum yapısı arasındaki kopukluğun toplumdaki yansımalarına da değinilmiştir.⁷⁶ Rapor öğrenci-öğretmen, anne-baba-çocuk ilişkileri ve Türk toplumundaki otorite ve disiplin kavramları üzerinde durmuş, istenilen sonucu alabilmek için hangi noktalarda hassas davranılması gerektiğini açıklamıştır. Bay-bayan ilişkileri, mahalle kültürü, kılık-kıyafet normları hakkında da bölgesel farklılıklara varacak kadar detaylı bilgi sunmuştur.⁷⁷ Birçok atasözü ve deyimmin hangi bağlamda kullanıldığı ve ne anlama geldiği de bu şekilde açıklanmıştır. Yine Türk halkı arasında yabancılara ve özellikle Amerikalılara karşı bakış açısı analiz edilmiş, Başkan Johnson'a duyulan öfkeye karşı Kennedy ve Muhammed Ali'ye karşı olan sempatiye dikkat çekilmiştir. Barış Gönüllüleri programının Türkiye şartlarında uygulanması zor bir program olduğu, çünkü Türkle-

⁷³ Age.

⁷⁴ Müslim Özbalkan, *Barış Gönüllüleri*, s. 185-188; Ezgi Durmaz, “Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu'daki Faaliyetleri”, s. 143-159.

⁷⁵ “The Peace Corps Teacher in Turkey”, *JFK Library*, US Peace Corps Collection, RG 490, USPC-028-012, Series 7: Training Material: Turkey.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

rin Amerikalıları ağırlamaktan memnun olmakla beraber onlardan yardım alan bir pozisyonda bulunmaktan dolayı kendilerini çok rahatsız hissettikleri vurgulanmıştır.⁷⁸ Türkiye hakkındaki bu ayrıntılı bilgi birikimi Barış Gönüllüsü gençlerin görevlerini bitirip ülkelerine dönmesiyle beraber Amerika'ya taşınmış, ileride yapılacak çalışmalara altyapı oluşturmuştur.

Genel rakamlara bakıldığında görevi biten Barış Gönüllüleri'nin yüzde 60'ına yakınının eğitim kurumlarında, yüzde 18'inin federal vazifelerde, yüzde 10'u da Dışişleri Bakanlığında çalışmaktaydı.⁷⁹ Nitekim Türkiye'ye gelen barış gönüllüsü gençlerden bazıları doktoralarını tamamladıktan sonra Amerikan üniversitelerinde Osmanlı ve Türkiye üzerine kurulan kürsülerde ders verdiler. Heath Lowry, Robert Dankoff, Alan Duben, Justin McCarthy, Leslie Pierce, Steven Rosenthal, Robert Staub, William Peachy, John Barnes, Francis Creel, John Hymes gibi alanının önde gelen profesörleri eskiden barış gönüllüsü olarak Türkiye'de görev yapmış isimlerdi.⁸⁰ Andrew Gould, Robert Finn, George Park gibi isimler de devlet görevinde çalışmışlardı.⁸¹ Bu isimlerin Türkiye'deki eğitimi çevrelerle kurduğu ilişkiler üzerinden uzun vadede Amerika'nın yumuşak gücüne sağladığı katkı önemlidir. Türkiye üzerine yürütülen çalışmaların sağladığı fırsatlar Türk akademisyen ve entelektüellerin ABD'deki ilgili kurumlar ile işbirliği geliştirmesini mümkün kılmış, kamuoyunu etkileyen araçlarda işlerliğini korumuştur.

İkili ilişkilere bir başka katkı da dil eğitimi konusunda sağlanan başarı olmuştur; İngilizce öğretmen açığı çeken Türkiye'de 1960 ile 1970 arasında 500'e yakın İngilizce öğretmen görev yapması ülkedeki İngilizce eğitimini geliştirdi. Bu program yabancı dil öğretimi geleneğinin kuvvetli olmadığı Türkiye'de İngilizce'nin Fransızca'nın yerine ikinci

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Müslim Özbalkan, *Barış Gönüllüleri*, s. 85-88.

⁸⁰ Heath W. Lowry, "The State of the Field: A Retrospective Overview and Assessment of Ottoman Studies in the United States of America and Canada", *The Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. XXIV, No. 1, Spring 2000, p. 77.

⁸¹ Bu isimler dışında Barış Gönüllüsü olarak Türkiye'ye gelip daha sonra doktorasını bitirenler arasında şu gönüllüler vardı: Robert Bianchi (Siyaset), John Clark (Antropoloji), Sandra Danforth (Sosyoloji), Mary-Jo Del Vecchio Good (Antropoloji), Allan Gall (Türkçe Edebiyat), Paul Magnarella (Antropoloji), Emelie Olson (Antropoloji), George Prather (Siyaset Bilimi), Dennis Williams (Siyaset Bilimi). Heath Lowry, "The State of the Field", p. 77. Oktay Akbaş, "Amerikan Gönüllü Kuruluşları", s. 11.

dil olarak benimsenmesi sürecini hızlandırdı. Nitekim hatıratlara baktığımızda İngilizce öğretmenliği yapan gençlerin kendilerini görevlerinde daha başarılı hissettiklerini söylemek mümkündür.⁸² Amerikan yumuşak gücünün önemli bir aracı olan İngilizce eğitiminin iyileştirilmesi Türk gençlerinin Amerika'yı daha yakından tanınmasına ve tahsil için Amerika'ya gidebilmesine de zemin hazırlamıştır. Programda görev yapan İngilizce öğretmeni gençler aynı zamanda ABD'nin de gittikçe artan dil öğreticisi ihtiyacını karşılaması için insan kaynağı oluşturmuştur

Diğer taraftan barış gönüllülerinin yaptığı görevlerin toplumsal yapı, kurum kültürü ve dönemin siyasi söylemleri açısından kendine özgü zorlukları oluyordu. Gönüllülerin birçoğu Türkiye'nin farklı ve köklü kültür kalıpları içerisinde yaşama adapte olmanın güçlükleriyle karşılaştılar.⁸³ Gençlere sunulan rehberlik raporunda da altı çizildiği gibi Türkiye'deki iş yapma tarzları, çalışma ortamları, insani ilişkiler ve toplumsal normlar Amerika'dan farklıydı. Özellikle kırsal bölgelere gönderilen gençler açısından bu değişim daha zorlayıcı oluyordu. Bazı gönüllüler ilk senelerinde uyum sağlayamadığı şehirlerden başka şehre geçmek için talepte bulunabiliyorlardı.⁸⁴ Bunun yanında gençler görev tanımlamaları, koordinasyon ve beklentiler açısından da birçok sorunla karşılaştılar. Mesela Heath Lowry iki sene kaldığı Balıkesir'in Bereketli köyünde zamanının çoğunu köy kahvesinde geçirmiş, köyün gelişimine katkı sağlayacak ancak ufak projeler yapabilmıştır.⁸⁵ Programa katılan gençlerin mesleki tecrübeleri yoktu ve programa başlamadan aldıkları eğitim kısıtlıydı. Henüz genç yaşta yeni bir kültürle tanışan gençlerin Türkiye'yi tanınması ve iş üretebilecek seviyeye gelmeleri için 2 sene yeterli değildi. Bunun dışında gönüllülerin yine hatıratlarında kendi faaliyetlerini test edici veya yönlendirici herhangi bir denetim olmadığından dem vurmaları mesleki tecrübesi ve teknik bilgisi yetersiz gençlerin nasıl bir gelişim göstereceklerine dair uzun vadeli bir planlama olmadığını

⁸² bkz: *JFK Library*, Returned Peace Corps Volunteer Collection.

⁸³ Bussey, Paul and Barbara (1964-1965): Peace Corps Correspondence, RP-073-005"; <http://www.arkadaslar.info/stories.htm>; <http://www.aspaonline.org/global/pepart1.html>; The Peace Corps Teacher in Turkey", *JFK Library*, United States Peace Corps Records, USPC-028-012.

⁸⁴ Ebrahim Frankel, Mülakat.

⁸⁵ Heath Lowry, *An Ongoing Affair*, pp. 93-97; 155.

işaret ediyordu.⁸⁶ Ayrıca 1967 senesinde 6. Filo'ya karşı yapılan gösterilerde Amerikan askerlerinin denize atılması ve sonraki yıllarda Amerikalı mühendislerin kaçırılması gibi olaylar hangi vasıfta olursa olsun Amerikan vatandaşlarının Türkiye'deki hareket kabiliyetini kısıtlamıştı.

Gelinen bu durum karşısında Amerikalılar açısından Türk vatandaşlarının odaklanacağı faaliyetler daha çok benimsenmeye başladı. Mesela kadrosunda Türk eğitimci ve idareci bulunduran Robert Koleji gibi kurumlar aracılığı ile Amerika'nın dilediği teknik modernizasyon ve bilgi üretimi daha etkili biçimde sağlanabiliyordu. Ford ve Rockefeller Vakıflarının destek olduğu eğitim ve sanat çevreleri de benzer işlevi görebiliyordu. Nitekim barış gönüllüleri programı Türkiye ayağı 1970 senesinde son verilirken yumuşak gücün bir başka aracı olan bu araçların kullanımı Türkiye özelinde canlı bir şekilde devam etmiştir.

6. Sonuç

Barış gönüllüleri programı Soğuk Savaş döneminde etkin bir siyaset aracı olarak kullanılmış ve Amerikan gençlerinin ideolojik duyarlılığını kuvvetlendirmiştir. Amerika'nın global ölçekte yürüttüğü finansal ve askeri yardımlardan etkili sonuç almasını mümkün kılmayı amaçlamıştır. Yumuşak gücün bir aracı olarak Amerikan'ın küresel iddialarını gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duyduğu vasıflı beşeri gücün yetişmesinde katkı sağlamış, bu birikim Amerikan siyasetinin diğer kültürler ile etkileşimini, farklı milletlerin de Amerika ile ilişkisi ve beklentilerini şekillendirmiştir.

Türkiye'ye gelen barış gönüllülerin tümünün bilgilerine erişmek mümkün olmasa da farklı kaynaklardan ulaşılabilen 100'e yakın gönüllünün kişisel anlatıları ve resmi kayıtlar ortak noktaları öne çıkarmaktadır. Barış gönüllüleri programı resmi taslağında belirlenen üç temel hedef açısından değerlendirildiğinde temel düzeydeki İngilizce eğitime katkısı dışında Türkiye'deki yetişmiş insan ihtiyacına ve teknik altyapıya dair kayda değer bir katkı sağlayamamıştır. İnsani ilişki açısından olumlu intibalar bıraksalar da 1960-1970 yılları arası Türk-Amerikan ilişkilerine ciddi bir katkı sağlamaları mümkün olmamıştır. Konu hakkında yapılan çalışmalar da benzer sonuçların altını çizmektedir.

⁸⁶ Bkz: *JFK Library*, "Returned Peace Corps Volunteer Collection" ve "US Peace Corps Records".

Ancak, programa katılan isimlerin program sonrası faaliyetleri farklı bir resim ortaya koyar. ABD'nin önemli üniversitelerinde kurulan Türkiye çalışmaları kürsülerinde görev yapan eski barış gönüllüsü akademisyenlerinin yürüttüğü çalışmalar ve birlikte çalıştıkları isimler Amerika'nın Türkiye üzerine sağladığı bilgi birikimi ve karşılıklı anlayış açısından önemli katkı sağlamıştır. Aynı şekilde sanat ve edebiyat alanında barış gönüllülerin ürettiği eserler Amerikan kamuoyundaki Türkiye algısının şekillenmesinde etki sahibi olmuştur. Eski gönüllülerin Amerikan'ın Türkiye'de yürüttüğü program-projelere katkıları, kültürel etkileşim araçlarında ve Amerikan'ın bölgeye dair siyasi karar alma mekanizmasındaki rolleri ise henüz yeterince açıklığa kavuşmamıştır. Bu minvalde Amerika'da Türkiye hakkında sağlıklı bilginin üretilmesi sürecinde barış gönüllülerinin ciddi rolü olduğu ve daha detaylı bir araştırmayı hak ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- A'Hare, Raymond. (1965) Mülakat, *JFK Library*, John F. Kennedy Oral History Collection, Digital Identifier: JFKOH-RAH-01.
- Akbaş, Oktay. “Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllüleri'nin Dünyada ve Türkiye'deki Çalışmaları”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2006, Cilt 4, Sayı 1.
- Altan-Olcay, Ozlem. “Defining America From Distance”, *Middle Eastern Studies*, Vol (44), No:1, 2008, pp. 29-52.
- Ambrose, Stephen. *The Cold War: A Military History*, Random, 2005.
- Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK, 1991.
- Arnove, Robert. *Philanthropy and Cultural Imperialism: The foundations at Home and Abroad*, GK Hall, 1980.
- Ballantine, Duncan. “Scientific and Technical Institutions in Underdeveloped Countries”, Robert College Records, Box 42, File, 16.
- Barrett, Roby. *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy*, I.B Tauris, 2007.
- Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey*, Hurst, 1998.
- Berman, Edward. *The Influence of the Carnegie, Ford, and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy: The Ideology of Philanthropy*, NY University Press: 1983.
- Bostancıoğlu, Burcu. *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge: 1999.
- Brogan, Hugh. *History of the United States*, Penguin. 2001.
- Brosnaha, T. *Turkey: Bright Sun, Strong Tea: On the Road with a Travel Writer*, İstanbul: Homer, 2004.
- Criss Nur Bilge., Esenbel Selçuk.; Greenwood, Tony.; Mazarri, Louis. *American Turkish Encounters: Politics and Culture, 1830-1989*, Cambridge Scholars, 2011.
- DeNovo, John. *American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939*, University of Minnesota Press, 1963.
- Demirel, Taner *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, Bilgi, 2011 .
- Durmaz, Ezgi. “Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu'daki Faaliyetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2013.
- Eisenhower, Dwight. (1956) “Address and Remarks at the Baylor University Commencement Ceremonies, Waco, Texas”, The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10499> (erişim 13 February 2015).

- Erhan, Çağrı ve Aydın, Mustafa. (eds.) *Turkish-American Relations: Past Present and Future*, Routledge, 2004.
- Gates, Franck. *Not to Me Only*, Princeton Univ Press, 1940.
- Graham, Lester. "Kennedy and the Peace Corps: Idealism on the Ground", <http://michiganradio.org/post/kennedy-and-peace-corps-idealism-ground> (erişim 16 Mayıs 2015).
- Güvenç, Serhat. "Kore Savaşı ve Türk Ordusu'nun Dönüşümü: 1950-1960", *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, (ed.) M. A. Tuğtan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Güvenç, Serhat. "The Cold War Origins of the Turkish Motor Vehicle Industry: The Tuzla Jeep, 1954-1971", 2014.
- Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1965*, Siyasal: 2006.
- Grabill, Joseph. "Cleveland H. Dodge, Woodrow Wilson, and the Near East", *Journal of Presbyterian History* Vol. 48, No. 4 (Winter: 1970), pp. 249-264.
- Hamlin, Cyrus. *Among the Turks*, BU Press: 2013.
- Harris, George. *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, MW Books, 1972.
- Hill, Kenneth. Mülakat (2004) Robert Klein ile Mülakat, *JFK Library*, RPCV-MR-2005-007-004.
- Kaufman, John F. *A Concise History of US Foreign History*, Rowman. 2010.
- Kennedy, John F. "Establishment of the Peace Corps", <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3366> (erişim 9 Mayıs 2015).
- Kennedy, J. F. "Remarks of Senator John F. Kennedy", <http://www.peacecorps.gov/about/history/speech/> (erişim 9 Mayıs 2015).
- Kissinger, Henry. *Diplomacy*, Easton, 1994.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, İletişim, 1996.
- Lowry, Heath. *An Ongoing Affair: Turkey and I*, Çitlembik, 2008.
- Lowry, Heath. "The State of the Field: A Retrospective Overview and Assessment of Ottoman Studies in the United States of America and Canada", *The Turkish Studies Association Bulletin*, Vol. XXIV, No. 1, Spring, 2000.

- Ninkovich, Frank. *The Wilsonian Century: US Foreign Policy Since 1900*, The University of Chicago Press: 1999.
- Nye, Joseph. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Perseus, 2004.
- Nye Joseph. "JFK's Legacy and Foreign Policy", <http://www.hks.harvard.edu/news-events/publications/insight/jfk50/nye> (erişim 14 Mayıs 2015).
- Ornek, C. and Gungor, Ç. *Turkey in the Cold War: State, Ideology and Culture*, Palgrave, 2014.
- Özbalkan, Müslim. *Gizli Belgelerler Barış Gönüllüleri*, Ant, 1970.
- Parmar, Inderjeet. "To Relate Knowledge and Action: The Impact of the Rockefeller Foundation on Foreign Policy Thinking During America's Rise to Globalism: 1939-1945", *Minerva* 40: 2002.
- Parmar, Inderjeet. "American Foundations and the Development of International Knowledge Networks", *Global Networks*, 2, 2002.
- Renehan, Edward. *The Monroe Doctrine: The Cornerstone of American Foreign Policy*, Infobase, 2007.
- Richmond, Yale. *Cultural Exchanges and the Cold War: Raising the Iron Curtain*, Pennsylvania State University, 2003.
- Rustow, Donald. *American's Forgotten Ally*, Council on Foreign Relations, 1989.
- Sharkey, Heather and Doğan Mehmet Ali. (eds). *American Missionaries and the Middle East*, Univ of Utah Press, 2011.
- Smith, Gilles Scott. *Networks of Empire: The US State Department's Foreign Leader Program in the Netherlands, France, and Britain: 1950-1970*, Peter Lang, 2008.
- Sönmezoglu, Faruk. *İki Savaş Arasında Türk Dış Politikası*, Der, 2006
- Truman, Henry. "Special Message to the Congress on Greece and Turkey", The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10499> (erişim 14 February 2015).
- Sander, Oral. *Türk-Amerikan İlişkileri*, SBF: 1979.
- Spanier, John. and Hook, Steven. *American Foreign Policy*, Washington: CQ, 2010.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı, 1981.

- Tucker, Robert. *Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914-1917*, University of Virginia Press, 2007.
- Voices from the Peace Corps: Fifty Years of Kentucky Volunteers*, Kentucky University Press, 2011.
- Uslu, Nasuh. *Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*, Nova Publishers, 2003.
- US Congress, *The Peace Corps Act*, Eighty Seventh Congress of the USA, September 22, 1961.

İnternet Adresleri:

- <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Peace-Corps.aspx> (erişim: 9 Mayıs 2015).
- <http://peacecorpsonline.org/messages/messages/2629/4074.html> (erişim: 9 Mayıs 2015).
- <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Peace-Corps.aspx> (erişim: 9 Mayıs 2015).
- http://www.arkadaslar.info/bill_whitman.htm (erişim: 9 Mayıs 2015) <https://blogs.library.american.edu/pcca/tag/returned-peace-corps-volunteers> (erişim 9 Mayıs 2015).
- <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-History/Peace-Corps.aspx> (erişim: 9 Mayıs 2015).
- <http://www.arkadaslar.info/stories.htm>; <http://www.aspaonline.org/global/pcpart1.html> (erişim: 9 Mayıs 2015).
- <https://history.state.gov/milestones/1961-1968/alliance-for-progress> (erişim: 9 Mayıs 2015).
- <http://eca.state.gov/ivlp/about-ivlp/program-history>.

Arşiv:

- JFK Library (1961) *Cultural and Social Activities: General, 1961: January-August* Series: 5, Collection: Papers of John F. Kennedy, National Security Files, Digital Identifier: JFKNSF-296-004.
- JFK Library (1961) *Memorandum for the President; 30 January 1961*, Series: 5, Collection: Papers of John F. Kennedy, National Security Files, Digital Identifier: JFKNSF-296-004.
- JFK Library (1961) *Memorandum for Mr Bundy and Mr. Rustow: Fund for Foreign Students*, August 28, 1961.

- JFK Library (1961) *Suggested Press Release on International Educational and Cultural Activities*, Series: 5, Collection: Papers of John F. Kennedy, National Security Files, Digital Identifier: JFK-NSF-296-004.
- JFK Library (1961) *A Study by the Colorado State University Research Foundation: Prepared for the International Cooperation Administration*, Series:1, Collection: Papers of John F.Kennedy, White House Staff Files of Harris Wofford, 15 May 1961. Digital Identifier: JFKWHSFHW-006-009.
- JFK Library (1961) *Peace Corps: General: Profiles-Descriptions of first nine projects*, Series:1, Collection: White House Staff Files of Harris Wofford, 1 November 1961, Digital Identifier: JFKWHS-FHW-006-015;
- JFK Library (1961) *Newspaper Clippings: Returned Peace Corps Volunteers Collection 184*, RPCV-073-005/10.
- JFK Library (1964) *Sargent Shriver Papers Collection, Series 2.3 Peace Corps: Trip File*, Middle East, Jan 3-30, 1964.
- JFK Library (n.d) *Turkey Rural Community Development: Peace Corps Program Description*": Returned Peace Coprs Volunteer Collection: Turkey, RPCV-073-010.
- JFK Library (1964) *Julie Woods Smith, Color Slides of Turkey, V Group Training*, RPCV-PX-2013-011.
- JFK Library *Returned Peace Corps Volunteer Collection ve US Peace Corps Records*, USPC-034-006; RPCV-073-001-10;
- JFK Library (n.d) *The Peace Corps Teacher in Turkey*, US Peace Corps Collection, RG 490, USPC-028-012, Series 7: Training Material: Turkey.
- JFK Library (1964-1965) *Bussey, Paul and Barbara (1964-1965): Peace Corps Correspondence*; RP-073-005.